

УДК: 613.95

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ БОЛАЛАРИНИНГ РУҲИЙ-ЭМОЦИОНАЛ ҲОЛАТИНИ ГИГИЕНИК БАҲОЛАШ

Махамматкулов Хусанбой Эркин ўғли

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги Санитария, гигиена ва касб касалликлари илмий-тадқиқот институти, Тошкент ш.

ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Махамматкулов Хусанбой Эркин ўғли

Научно-исследовательский институт санитарии, гигиены и профессиональных заболеваний Министерства здравоохранения Республики Узбекиста, г. Ташкент

HYGIENIC ASSESSMENT OF THE PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF CHILDREN OF A PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

Makhammatkulov Khusanboy Erkin ugli

Research Institute of Sanitation, Hygiene and Occupational Diseases of the Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan, Tashkent

e-mail: Xusan.292@mail.ru

Резюме. Ушбу мақолада болаларнинг мактабгача таълим ташкилотига мослашувчанлиги, руҳий-эмоционал ҳолати тўғрисидаги илмий мақолалар ўрганиб чиқилди ва таҳлил қилинди. Илмий мақолаларни таҳлил қилиш бизга хавф омилларини аниқлаш, ёш авлодни руҳий ҳамда жисмоний томондан соғлом ривожланиши учун оптимал гигиеник шароитларга эга МТТ ларини яратиш бўйича зарур тавсиялар ишлаб чиқиш имконини беради. Бугунги кунда Ўзбекистонда 7104 та мактабгача таълим ташкилотлари фаолият кўрсатмоқда, уларда 3 ёшдан 7 ёшгача бўлган 2,5 млн болалар таҳсил олмоқда.

Калит сўзлар: болалар, мактабгача таълим ташкилоти, мослашувчанлик, руҳий-эмоционал ҳолат.

Abstract. In this article, scientific articles on the psycho-emotional state and adaptability of children to the organization of preschool education were studied and analyzed. The analysis of scientific articles allows us to identify risk factors, develop the necessary recommendations for the creation of an ITC with optimal hygienic conditions for the healthy development of the younger generation, both mental and physical. Today, there are 7,104 preschool educational organizations in Uzbekistan, in which 2.5 million children aged 3 to 7 study.

Key words: children, preschool educational organization, adaptability, psycho-emotional state.

Ҳар бир мамлакатда аҳолининг саломатлиги муҳим ҳисобланиб, бунинг асосини эса болалар саломатлиги ташкил этади. Давлат статистика кўмитасининг берган маълумотига кўра юртимизда 2022 йил 1 январ ҳолатига 14 ёшгача бўлган болалар сони 10 млн 538 минг 483 нафарни ташкил этади. Бугунги кунда юртимизда мактабгача таълим ташкилоти сони 18 минг 254 тани ташкил қилиб, уларда жами 1 млн 699 минг 566 нафар болалар таҳсил олиб келмоқда (13). Қўшма Штатларда эса бу кўрсаткич 3 ёшли болаларнинг 51% ва 4 ёшли болаларнинг 69% мактабгача таълим ташкилотлари камраб олган (9).

Мактабгача таълим ташкилоти (МТТ) болалар ҳаётидаги муҳим бурилиш нуқтаси ҳисобланади. Бу даврда болаларда руҳий-

эмоционал юклама ва адаптация жараёнлари амалга ошади. Бола МТТга боришдан олдин фақатгина яқинлари ва оила аъзолари билан мулоқот қилади, оилавий муҳитга нисбатан кўникмага эга бўлади. МТТ эса бола учун жамият билан ўзаро муносабатларини, муайян ижтимоий кўникмаларини эгаллайдиган, янги танишлар, янги муҳит, бир сўз билан айтганда катта ҳаётга қўйилган илк қадами ҳисобланади (6). МТТ боланинг руҳий ҳамда жисмоний жиҳатидан соғлом ривожланиши учун барча гигиеник талабларга жавоб бермаса, унинг руҳияти билан боғлиқ салбий ўзгаришлар пайдо бўлади. Мактабгача таълим ёшдаги болаларда психоэмоционал ва психофункционал ривожланиш даражаси юқори бўлади. Боланинг танаси жуда кўп ўзгаришларга учрайди: ички

органлар ривожланади ва катталашади, мушакларнинг массаси ошади, бош ва орқа мия фаолияти мураккаблашади, кўриш, эшитиш ва тери сезувчанлиги ортади (15).

Хорижий олимларнинг тадқиқот натижаларига кўра, мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчиларининг руҳий-эмоционал ҳолати бузилиши, уларда ота-оналари ёки бегоналар олдида ҳавотирнинг кучайиши, кўрқувнинг мавжудлиги, одамларга, ўйинчоқларга, ўйин фаолиятига, атроф-муҳитга нисбатан реакциянинг йўқли, бошқалардан ўзини олиб қочиш, тажовузкор хатти-ҳаракатлар, тез-тез даҳшатли тушлар кўриш, гиперактивлик, нутқ ривожланишининг бузилиши, сийдик ва нажасни ушлаб туролмаслик; ўсишнинг кечикиши ва тана вазнини етишмаслиги; бир хил ўйин ёки ҳаракатни такрорий такрорлаш каби салбий ҳолатлар кузатилади (10). Илмий мақолаларни таҳлил қилиш ёш авлодни руҳий ҳамда жисмоний томондан соғлом ривожланиши учун оптимал гигиеник шароитларга эга МТТ ларини яратиш ҳамда хавф омилларини аниқлаш бўйича зарурий тавсиялар ишлаб чиқиш имконини беради.

Организмнинг атроф муҳитга мослашувчанлик механизми етарли даражада бўлмаса бола ва муҳит ўртасида “чегара шароити” пайдо бўлади, натижада болаларни мактабгача таълим ташкилотлари шароитларига, нотаниш болаларга ва у ердаги муҳитга мослашиши қийинлашиб, дастлаб уларда стресс ҳолатини келтириб чиқаради натижада организм–“саломатлик ва касаллик” орасидаги ушбу оралик зонада узоқ вақт қолиши мумкин (3). Қўшма Штатларда 3 ёшли болаларнинг 51%и ва 4 ёшли болаларнинг 69%и мактабгача таълим ташкилотларига қамраб олинган (9). Мослашувчанликнинг психологик механизми, асосан, ҳар бир шахс учун индивидуал бўлиб, унинг конституциявий ва психофизиологик хусусиятлари билан белгиланади, ҳамда шахсий хусусиятлари билан параллел равишда ривожланади. Шахсларо мослашув механизми асосан ички ва ташқи омиллар таъсирига яъни фаолият ва адаптоген муҳитнинг хусусиятларига боғлиқ (3). Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) маълумотларига кўра, болаларнинг жисмоний фаоллик даражаси унинг жисмоний, руҳий эмоционал, ақлий ва когнитив саломатлик кўрсаткичларининг яхшиланиши уларнинг таҳсил олаётган ташкилотининг муҳитига, конструкциясига ва дизайнига боғлиқ. Мактабгача таълим ташкилотининг муҳити болалар учун жисмоний фаоллик даражасини ва кундалик фаоллик захирасини ошириш учун идеал муҳит ҳисобланади (9). Ҳозирги кунда европада модулли конструкциядаги мактабгача таълим ташкилотлари фаолият юритади.

Модулли конструкция - бу қурилиш компонентлари ёки модуллари заводда енгил пўлат конструкциялардан ишлаб чиқариладиган технология ҳисобланади. Мактаблар ва болалар боғчаларининг модулли типда қурилиши, қишлоқ жойларида, чекка ҳудудларда ва кам аҳоли пунктларида айниқса, табиий офатлар ва фавқулодда вазиятлар содир бўлган жойларда, болаларнинг ўқиши учун вақтинчалик жойларни тезда яратишда муҳим аҳамиятга эга. Модулли типдаги мактабгача таълим ташкилотлари вақтинчалик иншоот сифатида қурилган бўлсада санитария қоида ва меъёрларига мос келиши талаб этилади (14). Тўлиқ шаклланган психоэмоционал ривожланганлик, бола ҳаётининг барча соҳаларини муваффақиятли ўсишини кафолатлайди; унинг таъсири остида боланинг ҳулқ-атвори ва руҳий функциялари оптимал даражада шаклланади (5). Болаларнинг эмоционал ҳолатини ташқи муҳит билан ўзаро муносабати уларнинг когнитив фаоллик ва хиссий-ироданинг шаклланишига асос бўлади. МТТдаги ва мактаб ёшидаги болаларнинг руҳий-эмоционал ҳолатини баҳолаш мақсадида кўпгина тадқиқот ишлари олиб борилган. Бунда олимлар томонидан болаларнинг кайфияти, ўқиши, тенгдошлари ва атрофдагилари, ҳамда устозлари ва тарбиячилари билан ўзаро муносабатлари ўрганилган бўлиб, тадқиқот натижаларига кўра нутқида патологияси бўлган болаларнинг ўз фикрини тушунтириб бера олмаслиги сабабли, асабийлашиш ва салбий ҳис туйғуларнинг ортиши 75% болаларда руҳий-эмоционал ҳолатининг салбий ўзгаришига, 25% болаларда эса эмоционал фоннинг пасайишига олиб келган (1). Бундан ташқари эмоционал стрессни қайд этиш ва баҳолашда, депрессия ва ҳавотир ҳиссини аниқлашда махсус сўровнома, тестлар, Люшер, Цунга, Спилберг-Ханина ва Гамильтон шкаласидан кенг фойдаланилган (7). Тадқиқот натижаларининг таҳлили шуни кўрсатдики 78% болаларнинг физиологик ва психологик жиҳатдан ўзларни қулай ҳис қилишларини, 17% болалар эса ташқи муҳит омилларининг таъсири натижасида ўзларини ноқулай ҳис қилишларини эмоционал мослашувчанлик тести орқали аниқлаганлар (2). Мактабгача ёшдаги болаларнинг ақлий фаолияти уларнинг психоэмоционал ҳолатига боғлиқлигини (8); болаларнинг жисмоний ва ақлий ривожланиш жараёнида хиссий қобилиятлар уларнинг когнитив ва ижтимоий қобилиятларининг асоси эканлигини (12); мактабгача ёшдаги болаларда психоэмоционал стресслар ва кўрқувнинг келиб чиқиш сабаблари ўрганилган (11).

Саломатликни шакллантириш учун болаларнинг жисмоний ривожланиши ва индивидуал ижтимоий-биологик шароитларини ҳисобга оладиган мактабгача таълим ташкилоти

ишига профилактика ва соғломлаштирувчи технологияларни жорий этилиши керак. Бунинг учун болани тарбиялаш ва ўқитиш учун шароитларнинг нафақат ёшига, балки унинг морфофункционал хусусиятларига, соғлиғига, ривожланиш даражасига мос келишини таъминлаш муҳимдир (4). Юртимизда махсус мактабгача таълим ташкилотлари бўйича Л.М.Башарова (2018), бошланғич синф ўқувчиларининг мослашувчанлигини ўрганиш бўйича Д.Х.Файзиева (1995) томонидан тадқиқот ишлари олиб борилган, лекин хорижий давлатларнинг тажрибаси асосида қурилган модулли гуруҳлар бўйича тадқиқот ишлари олиб борилмаган.

3. Юқоридаги адабиётлар таҳлили шуни кўрсатдики, дунё олимлари томонидан мактабгача таълим ташкилотларидаги болаларнинг руҳий-эмоционал ҳолати ўрганилган ва ҳозирги даврда бу кўрсаткичларнинг салбий томонга ўзгариши кузатилган, бу эса замонавий тиббиётнинг долзарб муаммоси сифатида қолмоқда. Республика ҳудудидаги мактабларда болаларнинг жисмоний тайёргарлик даражаси ва руҳий-эмоционал ҳолати ўрганилган бўлиб, мактабгача таълим ташкилотларида эса бу маълумотлар фақатгина Қорақалпоғистон Республикасида ўрганилган, аммо айнан модулли типдаги мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчиларининг психоэмоционал ҳолати ҳақидаги маълумотлар мавжуд эмас. Шу сабабли биз, модулли типдаги мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчиларининг руҳий-эмоционал ҳолати даражасини гигиеник баҳолаш мавзусида илмий-тадқиқот ишини олиб бормоқдамиз ва илмий ишимиз асосида модулли ва анъанавий типдаги МТТ тарбияланувчиларининг руҳий-эмоционал ҳолатини баҳолаш ва илмий асосланган тавсияларни ишлаб чиқишни мақсад қилиб олдик.

Адабиётлар:

1. Бусловская Л.К., Ковтуненко А.Ю., Рыжкова Ю.П. Эмоциональное состояние ребенка как критерий адаптации к новым социальным условиям // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 6. – с.7.
2. Казакова Е.В., Ипатов В.А. Изучение эмоциональной адаптации детей 7–8 лет г. Архангельска // Международный студенческий научный вестник. – 2017. – № 4(5). – С.687-691.
3. Крестьянинова Надежда Федоровна, Адаптация детей раннего возраста к дошкольной образовательной организации // Екатеринбург., 2017., – 75 с.
4. Камилова Р.Т. Ниязова Г.Т., Башарова Л.М. и др. Влияние гигиенических и медико-биологических аспектов в экологически неблагоприятных условиях Республики

Каракалпакстан на процессы роста и развития детей // Монография. – М., 2016. – 62 с.

5. Мошкина А.П. Развитие эмоциональной сферы у детей старшего дошкольного возраста // Екатеринбург. – 2019., – 53 с.
6. Соснин В.А. Социальная психология // Учебник для – М., 2018. – 335 с.
7. Южаков М.М., Авдеева Д.К., Нгуен Д.К. Обзор методов и систем исследования эмоционального стресса человека // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-2. 15 с.
8. Bannikova L.P, Sebirzyanov M.D. Psychoemotional state and peculiarities of mental working capacity preschool children with mental retardatio // Gigiena i Sanitaria., 2014 №1:80-3. Russian. PMID.
9. Dawn P.C. Means of Optimizing Physical Activity in the Preschool environment (themed review). // American Journal of Lifestyle Medicine., 2020. №14(1). – С.16–23.
10. Granholm, J.M., Olszewski J. Social-Emotional Development in Young Children. A guide produced by the Michigan Department of Community Health (12/2003) (Электронный ресурс <http://www.michigan.gov>).
11. Oleksyuk Z.Y., Konkabayeva A.E. Tykezhanova G.M. at al. Research of fears of preschool age children // International journal of environmental & science education., Turkey, - 2016. – vol. 11. – №15. – P. 8517-8535.
12. Chen H, Hong Q, Xu J, Liu F, Wen Y, Gu X. Resilience Coping in Preschool Children: The Role of Emotional Ability, Age, and Gender. // Int J Environ Res Public Health., 2021. №18(9). – P. 5027.
13. <https://qalampir.uz/news/uzbekistonda-bolalar-bogchasi-soni-k-ancha-31423>.
14. <https://bytovka.pro/module/Classification/teach/>.
15. <http://elar.uspu.ru/handle/uspu/7575>

ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Махамматкулов Х.Э.

Резюме. В данной статье были изучены и проанализированы научные статьи об психоэмоциональном состоянии и адаптивности детей к организации дошкольного образования. Анализ научных статей позволяет выявить факторы риска, разработать необходимые рекомендации по созданию ДДО с оптимальными гигиеническими условиями для здорового развития подрастающего поколения, как умственного, так и физического. Сегодня в Узбекистане действуют 7104 дошкольные образовательные организации, в которых обучаются 2,5 миллиона детей в возрасте от 3 до 7 лет.

Ключевые слова: дети, дошкольная образовательная организация, адаптивность, психоэмоциональное состояние.